

UDK: 372.8

Gulchehra IZBULLAYEVA,
BuxDPI professori, p.f.d
E-mail: izbullayeva@mail.ru

DSc.professor N.Isakulova taqrizi asosida

CONDITIONS OF JUSTICE IN THE QUR'AN

Annotation

In this article, using the translations of the Holy Qur'an, issues related to establishing justice in social relations are analyzed pedagogically. In particular, it was discussed in such matters as speaking correctly, not betraying trust, making correct judgments, giving correct testimony, and not breaking mutual agreements.

Key words: Justice, conditions of justice, right judgment, right testimony, education of conscience and will.

УСЛОВИЯ СПРАВЕДЛИВОСТИ В КОРАНЕ

Аннотация

В данной статье с использованием переводов Священного Корана педагогически анализируются вопросы, связанные с установлением справедливости в общественных отношениях. В частности, речь шла о таких вопросах, как правильно говорить, не предавать доверия, правильно выносить суждения, давать правильные показания, не нарушать взаимных договоренностей.

Ключевые слова: Правосудие, условия правосудия, правильное суждение, правильные показания, воспитание совести и воли.

QUR'ONI KARIMDA ADOLAT SHARTLARI

Аннотация

Ushbu maqolada Qur'oni Karimning tarjimalaridan foydalanib ijtimoiy munosabatda adolat o'rnatishga daxldor masalalar pedagogik tahlil qilingan. Jumladan, to'g'ri so'zlash, omonatga xiyonat qilmaslik, to'g'ri hukm qilish, to'g'ri guvohlik berish, o'zaro bitimlarni buzmaslik kabi masalalarda to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Adolat, adolat shartlari, to'g'ri hukm qilish, to'g'ri guvohlik berish, vijdon va iroda tarbiyasi.

Kirish. Qur'on ko'p asrlar mobaynida nafaqat tarbiya balki ta'limning asosiy mazmuni sifatida xizmat qilgan. Qur'onda insoniyatning etnik bo'linishi, ijtimoiy tabaqalanishi, ayirmachilik, millatchilik inkor etiladi. Alloh nazdida barcha tengdir. Insonlar Alloh tomonidan millati, nasabi, boyligi, imtiyozi va hokazoga qarab emas, balki ularning qalbi va qilgan yaxshi yoki yomon amallariga qarab hukm qilinadilar.

Diniy e'tiqodda mustahkam turish, yaxshilik, ezigulik, savob ishlari, mehr-shafqat, miskin va muhtojlarga yordam berish, insonparvarlikni ulug'lash barcha ilohiy kitoblarda kabi Qur'onning mazmuni-mohiyatini belgilaydi. Unda tekinxo'rlik, birovlar haqini yeyish, boshqalar hisobiga yashash, poraxo'rlik, ishyoqmaslik, jabr-zulm, o'g'rilik, qotillik, dilozorlik, fitnachilik, kibru havo qoralanadi. Barcha xalqlar bir ota-onaning avlodi ekani eslatiladi va adolat bilan munosabatda bo'lish talab etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Qur'on dunyoning musulmon va nomusulmon olamida tadqiqotchi-olimlar uchun ko'plab tadqiqotlar mavzusi bo'lgan. Xorijiy davlatlar Nemis sharqshunoslari Gustav Vayl va Teodor Nyoldekke, Annamari Shimmel, islomshunos olimlari Konrad Hirshler, Xalil Ikkal Mehammed, Marshall Goodwin Simms Hodgson, Anas Bakiyevich Xalidov, Aleksandr Knish, Muhammad Usmon Najotiy, Naqib Al-Attos, Ulrike Fraytag, Mehmed Okuyan, Janer Taslamani, Emre Dorman, Aliyev Arif Ali-Guseynovich kabi olimlar tomonidan Islom dinining, Qur'onning bugungi kun taraqqiyotidagi o'rni, uning inson tafakkuri rivojlanishidagi ahamiyati keng tadqiq qilingan.

1-jadval

Islom ta'limotining haqiqati

Alloh buyuradi

Alloh qaytaradi

Alloh beradi

Respublikamiz islomshunos olimlari Ubaydulla Uvatov, Saidmuxtor Oqilov, Najmiddin Komilov, Ne'matulla Ibrohimov, Zohidjon Islomov, Botirbek Hasanov, Jamol kamolov, Homidjon Homidiy, Gulchehra Navro'zova, Ilhom Bekmirzayevlar tomonidan islom dini va tasavvufning ijtimoiy, ma'rifiy, ma'naviy muhitga ta'siri o'rganilgan va ilmiy-amaliy imkoniyatlari tadqiq qilingan.

Muhokama. Adolat to'g'rilik nuqtai nazaridan shaxsni axloqiy baholash tushunchasi, ya'ni bir narsani eng to'g'ri o'ringa qo'ya bilishdir. Qur'onda adolat yaxshilik uchun ham, yomonlik uchun ham birday odil hukm chiqaruvchi Allohning sifatlaridan biridir. Islom ta'limotida Allohning adolati inson ongi, tafakkuri anglab yetmaydigan darajadagi oliy adolat. Agar qiyomatda Alloh adolati bilan hukm qilsa, bandaning holiga voy bo'ladi. Chunki banda har qanday urinmasin, Allohning barcha ne'matlariga shukr qilolmaydi. Shu tufayli inson Allohdan adolat emas, rahm-shafqat so'rab iltijo qiladi.

Qur'onda islom dinining haqiqati bayon qilingan bo'lib adolatli bo'lish sharti birinchi o'rinda turadi. Haqiqat shuki, Alloh adolatni, yaxshilikni, yaqinlarga yordam berishni buyuradi va fahsh ishlardan, yomonlikdan va zulmdan qaytaradi. Ibrat olishingiz uchun, insonlarga nasihat qiladi (16:90). Demak islom ta'limotiga ko'ra Alloh O'zi yaratgan ummatini to'g'ri yo'lga buyuradi (tarbiyalaydi), egri yo'ldan qaytaradi (qayta tarbiyalaydi) va ibrat olishingiz uchun o'git, nasihat beradi (ta'lim beradi) (1-jadvalga qarang).

Adolat	Fahsh	eslatma
Yaxshilik	Yomonlik	o'git
yaqinlarga mehribon bo'lish	Zulm	Nasihah

Insonga nisbatan adolat bu birovga nisbatan yomonlik qilish niyati borligini anglagan holda uni bartaraf etish imkoniyati, yoki qilgan yomonligi evazini undirish, odilona qaror chiqarish. Adolat Qur'onda islomning asosiy maqsadi hamda axloqiy fazilat sifatida tushuntiriladi. Bu o'z navbatida o'zgalarga nisbatan ham teng munosabatda bo'lishni anglatadi. Adolat huquqlar va burchlarning teng taqsimlanishi, ijt imoiy munosabatlarni tartiblashda tarozi vazifasini o'taydi. Adolat tenglik tushunchasiga juda yaqin turadi, ammo bu ikkisini bir xil, deb bo'lmaydi. Chunki Muqaddas Kitobda merosni taqsimlanishi kabi ba'zi holatlarda erkak kishining haqqi bir daraja ustunligini kuzatish mumkin. Masalan: bir o'g'il farzandga qiz farzand ulushining ikki baravariga teng meros amr etadi (4:11). Yana bir oyatda, erkaklarning ayollar ustida haqlari bo'lgani kabi, ayollarning ham erkaklar ustida haqlari bor, erkaklarda ulardan bir daraja farqi bor (2:228) deyilgan. Ummatlari ichida er kishi himoyachi va ta'minotchisi bo'lganligi uchun, Alloh tomonidan unga bir pag'ona ustun turish vakolati sifatida adolatli hukm beringan.

Yoki boshqa bir oyatda tenglikning quyidagi ko'rinishba ko'rsatilganligini kuzatishimiz mumkin. Alloh yana ikki kishini misol keltiradi: biri hech narsa qo'ldan kelmaydigan gung, egasiga yuk xolos. Qayerga yubormasin, hech qanday yaxshilik keltirmaydi. Ikkinchisi esa to'g'ri yo'lda bo'lib, boshqalarni adolatga buyuradi. Bular birdek bo'ladimi? (16:76). Oyati mazmunidan shuni anglash mumkinki, Alloh buyurganlariga itoat qilmaydigan (ko'chma ma'noda, hech narsa qo'ldan kelmaydigan gung) va Alloh buyurganlariga amal qiladigan insonlar teng bo'la olmasligi ifoda etilgan.

Qur'onda ijtimoiy tenglikni saqlashda: Ey iymon keltirganlar! O'ldirilganlar haqida zimmangizga tenglik yozilgan. Hurga hur, qulga qul, ayolga ayol haqqi o'taladi. Kimki o'z birodari tarafidan afv etilsa, haqqidan qisman voz kechsa, uni urfga ko'ra yaxshilik bilan o'tasin! Bu Rabbingiz tarafidan yengillatish va rahmatdir. Kimki bundan keyin dushmanlik qilsa, unga alamli azob bor (2:178), deb keltiriladi.

Ijtimoiy hayotda biror mansabga da'vogar yoki biror-bir muhim jamoachilik majburiyatlarini, chunonchi, vasiylik, vakillik, guvohlik va boshqa faoliyatlarni bajaruvchi har qanday shaxs adolat bilan ish yuritishi lozim. Qur'onda to'g'ri so'zlash, omonatga xiyonat qilmaslik, to'g'ri hukm qilish, to'g'ri guvohlik berish, o'lchovni to'g'ri o'lchash, o'zaro bitimlarni buzmaslik kabi adolat shartlari o'rnatilgan. Ilohiy Kitobda so'z so'ylaganda, garchi yaqinlar haqqida bo'lsa ham, adolat qiling (6:152), deyiladi. Boshqa bir oyatda Alloh omonatlarini o'z ahllariga o'tashni, odamlar orasida hukm qilganda, adolat bilan hukm qilishni buyuradi (4:58). Qur'onda adolatni o'rnatish uchun omonatga vafo qilish (3:76), omonatiga xiyonat qilmaslik (8:27)ka chaqiriladi. Bunday xislatlarni o'zida tarbiyalagan har qanday inson to'g'ri so'zli, birovning mulkiga daxl qilmaydigan, o'zaro kelishilgan shartlarga rioya qiladigan, omonatni qaytarishda adolat bilan yondoshadigan va undan foydalanishda birovning guvohligida amalga oshiradigan bo'ladi.

Islom dini ta'limotiga ko'ra adolatni o'rnatishda Allohning O'zi yetarli guvoh (4:166), (85:8-9), Rasullar (Alloh buyurganini yetkazish) guvohlik beruvchi (5:117), (33:45), (73:15)lardir. Qiyomat kunida esa har bir jonning qilgan amali uchun o'rtaga Kitob qo'yildi. Rasullar va guvohlar keltirildi hamda oralarida adolat bilan hukm qilinadi. Ularga hech qanday nohaqlik qilinmaydi (39:69).

Narsa va hodisa haqida to'g'ri guvohlik berish orqali jamiyatda adolat o'rnatiladi. To'g'ri guvohlik berish insonning vijdon pokligi bilan xarakterlidir. Qur'onda Alloh uchun

to'g'ri guvohlik bering, garchi o'zingiz, ota-onangiz yoki yaqinlaringiz zarariga bo'lsa ham. U boy bo'lsa ham, kambag'al bo'lsa ham, havoyi istaklarga ergashib, adolatni tark etmang. Agar guvohlikda til bursangiz yoki adolatdan chekinsangiz, Alloh barcha qilmishingizdan xabardor (4:135) deb keltiriladi. Boshqa bir oyatda Alloh uchun adolat ila guvohlik beruvchilar bo'ling, deyilgan. Bir qavmga bo'lgan adovatingiz sizni adolatdan to'smasin. Adolat qiling, taqvoga eng yaqin yo'l mana shu (5:8). Demak, insonning faqat o'z manfaatini o'ylashi, hoyi-havasga berilishi, adovatli bo'lishi adolatdan to'suvchi illatlar sanalib, to'g'ri guvohlik berishga monelik qiladi.

Qur'onda adolatni o'rnatishda har bir ishda guvoh tutish lozimligi ta'kidlangan. Ilohiy Kitobda narsa va hodisaga guvoh keltirilib adolat bilan hukm qilish bo'yicha quyidagi masalalar uchraydi: Nikoh qurish, taloq berish, qarz olish va berish, tijorat, vasiyatni tasdiqlash, me'rosni taqsimlash, vaqti soati kelganda yetimning molini topshirish, ayblovni aniqlash va hokazolur. Masalan: qarz olish va berishda ikki erkakni guvoh tutish, ikki erkak topilmasa, guvohligiga rozi bo'lgan bir erkak va ikki ayolni guvoh tutsin toki ayollardan biri yanglishsa, boshqasi eslatishi uchun, degan hukmlar Qur'onda mavjud.

Muqaddas Kitobda odil kishini guvoh tuting (65:2) deyiladi. Ko'pgina oyatlarda guvoh bo'ladigan kishilar odobi haqida ham o'gitlar mavjud. Jumladan: guvohlikka chaqirilganda bosh tortmasligi; insonlarni shubhaga tushirmaslik uchun aniq dalil keltirish; guvohlikni biron evazga sotmaslik; yolg'on guvohlik bermaslik; agar yaqin kishisi bo'lsa ham guvohlikni yashirmaslik; ishonchni oqlash uchun to'g'ri guvohlik berishi; adolat bilan guvohlik berishi kabi faoliyatlarga buyurilgan bundan tashqari guvohga ham zarar yetkazmaslik zarurligi, zarar yetkazilsa fosiqlik qilgan bilan tengligi ta'kidlangan.

Qur'onda vasiyatni tasdiqlashda guvohlik keltirish shartlari ham belgilangan. Vasiyatni tasdiqlashning to'g'ri yo'li ko'rsatilgandan keyin, guvohga Alloh nomiga ushbu qasamni ham ichkazing deyilgan: «Biz bu guvohlikni biron evazga sotmaymiz, va Allohning guvohligini yashirmaymiz, agarchi yaqinimiz bo'lsa ham. Aks holda gunohkor bo'lamiz (5:106). Agar gunohkor bo'lgani aniqlansa, haqlarni poymol etmoqchi bo'lganlar o'mniga ulardan munosibroq boshqa ikki kishi guvohlikka o'tadi. Ular Alloh nomiga shunday qasam ichadilar: «Bizning guvohligimiz ularning guvohligidan to'g'riroq. Biz haqqa tajovuz etmadik, aks holda zolimlardan bo'lamiz» (5:107). Guvohlikni to'g'ri ado etishlariga, yoki qasamdan keyin qasamini rad etishidan qo'rqishga eng yaqini mana shudir (5:108).

Guvohlikni yashirmang! Kimki guvohlikni yashirsa, uning qalbi gunohkordir, o'z ichida baribir bu gunohni tashiydi (2:283).

Bundan ko'rinib turibdiki Qur'onda Alloh nomiga ichilgan qasamni buzmaslik va qasamni aldov uchun vosita qilmaslikka buyurilgan. Qur'onda bir qavm boshqasidan boylik va son jihatidan ustun deya, o'zaro qasamlarni buzmag, xuddi ipini kuchli o'rab bog'laganidan keyin yana so'kadigan kishiga o'xshamang. Qasamlaringizni o'zaro aldov vosita qilib olmag (16:92-94), deyilgan. Qasam insonning haqligi, so'zining to'g'riligi va shu kabilarni tasdiqlash, unga boshqalarni ishonitirish uchun Alloh nomiga aytiladigan mas'uliyatli so'z, ont ichish, va'da berish mazmunini bildiradi va unga ahdga vafo qilmaslik, aldovga yo'l qo'yilmaydi.

Natija. Adolat bugungi kun taraqqiyotimizning har jabhasida kerakli bo'lgan baholash mezonidir. Adolat o'rnatishda belgilangan talablarga rioya qilish undan og'maslik talab etiladi. Adolat shartlari Qur'onda aniq

belgilangan. Qur'onda nafaqat diniy nuqtai nazardan (oxirat) balki ijtimoiy munosabatni tartibga solish nuqtai nazaridan (dunyo) adolatni o'rnatish talablari ochiq bayon etilgan. Islom ta'limotiga ko'ra oxirat kunida adolatni o'rnatishda Alloh buyurganlari, Rasul guvohligi va Ilohiy Kitob vositasida amalga oshiriladi. Alloh insonga adolatni o'rnatishda yaxshilikka buyuradi, yomonlikdan qaytaradi va nasihab beradi.

Adolatda tenglikni saqlash, guvohlik berish, ahdlashish shartlari yetakchi o'rin egallaydi. Qur'onda to'g'ri so'zlash, omonatga xiyonat qilmaslik, to'g'ri hukm qilish, to'g'ri guvohlik berish, o'lchovni to'g'ri o'lchash, o'zaro bitimlarni buzmaslik kabi adolat shartlari bugungi kun davlat va jamiyat taraqqiyotiga muhim bo'lgan shartlar sanaladi. Adolat bilan hukm qilish: nikoh qurish, taloq berish, qarz olish va berish, tijorat, vasiyatni tasdiqlash, me'rosni taqsimlash, vaqti soati kelganda yetimning molini topshirish, ayblovni aniqlash va hokozalar orqali inson huquqlarini himoya qilishda, adolatni o'rnatishda va ijtimoiy munosabatni tartibga solishda xizmat qiladi.

Adolatda mas'uliyat, talab va rioya eng muhim amalga oshiriladigan faoliyatdir. Bunda vijdon va iroda tarbiyasi yetakchi o'rin egallaydi. Vijdon va iroda tarbiyasiga esa ko'rgan narsa va hodisa haqida to'g'ri guvohlik berish, guvohlar chaqirilganda, bosh tortmasilik, insonlarni shubhaga tushirmasligi uchun aniq dalil keltirish, guvohlikni biron evazga sotmaslik, yolg'on guvohlik bermaslik, agar yaqin kishisi bo'lsa ham guvohlikni yashirmaslik shartlar xizmat qiladi.

Xulosa va tavsiyalar. Xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, Qur'onda keltirilgan adolat shartlari, ijtimoiy munosabatlarini tartibga solish uchun belgilangan qonunlarga rioya qilish, insonlar huquqlarini himoya qilishga xizmat qiladi, bugungi kun davlat va jamiyat taraqqiyotiga yetakchi o'rin egallaydi. Ayniqsa, yoshlar tarbiyasidagi iroda va vijdon kabi sifanlarni tarbiyalashga yordam beradi. Ushbu maqoladan pedagoglar, ota-onalar va tadqiqotchilar foydalanishi mumkin. Maqolada keltirilgan pedagogik tahlil ta'lim mazmunini boyitishda, oila pedagogikasi, yoshlar pedagogikasi, ijtimoiy pedagogika kabi fanlarni o'qitishda, darsdan tashqari tarbiyaviy tadbirlarni tashkil qilishda yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Bünyadov, Z.; Memmedeliyev, V., "Kur'ân-i Kerim", AzerneGr, - Bakü, 1991;
2. Emre Dorman Kur'an-ı Kerim'deki Emirler ve Yasaklar Emre Dorman / İstanbul Yayınevi Basım Yılı: 2011; Sayfa Sayısı: 239
3. Karomatov H. S., Qur'on va o'zbek adabiyoti, - T., 1993;
4. Khaleel Mohammed. Coming to Terms with the Qur'an. Islamic Publications International. 2008.
5. Knysh, Alexander. Sufism: a new history of Islamic mysticism. Princeton: Princeton University Press. 2017. 389 p.
6. Mehmet Okuyan. Kur'an Meal-Tafsir: Genis Aciklamali. Haliç Üniversitesi Yayınlar. 2022. 1584 s.
7. Najati, M.U. Al-Quran wa'ilmu an-nafs. Mesir: Darus Syuruk. 1968.
8. Куръони карим: маъноларининг таржима ва тафсири / Таржима ва тафсир муаллифи: А.Мансур; таҳрир ҳайъати: Абдурашид қори Баҳрамов, Раҳматуллоҳ қори Обидов, Н.Иброҳимов ва бошқ.; Масъул муҳаррир: З.Хусниддинов. – Т.: "Тошкент Ислом университети", 2004. – 624 б.